

A SZOCIALISTA KÖNYVTÁRÜGY RENDSZERE MAGYARORSZÁGON^{1/}

Sasvári Györgyné

Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ

A magyar könyvtárügy mai rendszerének kialakulását, működését, legfontosabb alapelveit és további fejlődési tendenciáit tárgyalja, jelezve az összefüggéseket, amelyek a rendszert a könyvtárügy fejlődésének főbb mozzataihoz kapcsolják. A fejlődést három szakaszra tagolja: 1945-1948, 1948-1956. és 1957-1965. A fejlődés üteme különösen a harmadik szakaszban gyorsul meg, amikor is 8 év alatt az olvasók száma 105 %-kal, a forgalom 111 %-kal emelkedik. Néhány főbb számadat: kb. 20 000 könyvtárban 58 millió állomány áll 3,6 millió olvasó rendelkezésére. A főfoglalkozású könyvtárosok száma 4500, a mellékfoglalkozásúaké 17 600. 1965-ben összesen kb. 62 millió dokumentumot olvastak.

Röviden vázolja a könyvtárügyi rendszer kialakulásának történeti háttérét. 1949-ben megszervezték az Országos Könyvtári Központot, valamint a Népkönyvtári Központot. Az egész magyar könyvtárügy országos rendszerének koncepcióját 1954-ben hozták nyilvánosságra. A könyvtárügy fejlődésének egyik alapvető feltétele a könyvtárak egységes országos rendszerének létrehozása volt, amelynek keretében mindenütt a hálózati elv jutott érvényre. Az új rendszernek két egymást kiegyensúlyozó követelményt kell kielégítenie. Egyfelől minden könyvtári hálózatnak szervezetenként szorosan kapcsolódnia kell ahhoz a területhez, amelynek a könyvtári és tájékoztatási szükségleteit hivatott kielégíteni. Másfelől azonban minden könyvtári hálózat szervesen beletartozik a könyvtárak egységes rendszerébe is. Létre kellett hozni továbbá mindazokat az országos csucsszerveket /felügyeleti, szakfelügyeleti, módszertani, tanácsadó testületeket/, amelyek a könyvtári kultúra fejlesztéséhez, irányításához és ellenőrzéséhez nélkülözhetetlenek. Végül átfogó jogszabályt, könyvtári törvényt kellett alkotni. A magyar könyvtári törvény 1956. márciusában jelent meg és mindmáig ez képezi a magyar könyvtárügy egészének jogi alapját és kereteit. Az azóta eltelt 10 év gyakorlata bebizonyította, hogy a törvény szerkesztői általában helyesen érzékelték

^{1/} KOVÁCS Máté: Das sozialistische Bibliothekssystem in Ungarn című cikkének ismertetése. /Megjelent: Zentralblatt für Bibliothekswesen, 81.k. 4.sz. 1967. p.194-215./

a könyvtárügy szükségleteit. Csak néhány probléma szorul megfelelő kiegészítő szabályozásra, például a tudományos tájékoztatás, valamint a műszaki felsőoktatási könyvtári hálózat fejlődése a vártnál gyorsabbnak bizonyult.

A hálózat - mint középszintű szervezeti forma - legfőbb értéke, hogy az azonos keretben működő azonos feladatkörű ill. hasonló funkciójú könyvtárakat olyan szervezeti egységbe kapcsolja össze, amely egyszerre biztosítja a nagyüzemi és a kisüzemi szervezet előnyeit. A hálózati kapcsolat lehetővé teszi az ellátandó terület, intézmény könyvtári szükségleteinek alaposabb számbavételét és tervszerűbb kielégítését, módot ad a jobb munkamegosztásra és a szervezettebb együttműködésre, a gyűjtőkörök és szolgáltatások pontosabb elhatárolására. Egyszerre érvényesülhet a magasabb szintű szervezett céltudatosabb, szellemi és anyagi erőket integráló tevékenysége és a felhasználó területre decentralizált kis intézmények valóságismerete, az olvasókkal való közvetlenebb kapcsolata, a szükségletek biztosabb felismerésének és hatékonyabb kielégítésének a lehetősége. A hálózatok három csoportra oszthatók: közművelődési, tudományos és szakkönyvtári, valamint iskolai hálózatokra. A tudományos és szakkönyvtári hálózatokba jelenleg 1624 könyvtár tartozik, ezek közül a legfontosabb csoportok a következők: az Országos Széchényi Könyvtár és 3 műemlékkönyvtára /Gyöngyös, Keszthely, Zirc/, a Magyar Tudományos Akadémia Központi Könyvtára és hálózata, a 4 tudományegyetem és a Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára és hálózata, a műszaki termelési könyvtári hálózat: az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ és hálózata, a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára és hálózata, a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára és hálózata, az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ és hálózata, és végül az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ és hálózata. A 11 legnagyobb hálózat szervezetének és működésének méreteiről, fejlődésük arányairól a táblázat ad tájékoztatást.

A fent említett hálózatokon kívül meg kell még említeni a közművelődési hálózatot, amely egyrészt az államigazgatás, másrészt a tömegszervezetek felépítése szerint tagolódik /tanácsi és szakszervezeti könyvtárak/, továbbá az iskolai hálózatot, amely a nevelői könyvtárakat és az ifjúsági könyvtárakat foglalja magában. A könyvtári feladatok és szervezetek elhatárolódása természetesen nem jelenti azt, hogy az egyes funkciók kizárólagosak. Minden könyvtári hálózat feladatköre és funkciója szükségképpen többretű. Az utóbbi években a tanácsi könyvtárak pl. nagyobb szerepet visznek a tudományos tájékoztatás és a szakirodalom közvetítése terén is.

Az új könyvtári rendszer egyik legkiemelkedőbb eredménye a könyvtárügy és a dokumentáció kapcsolatainak újszerű rendezése. Magyarországon 1949-ben létrejött az Országos Dokumentációs Központ. Feladata a dokumentációs munka tervezése, szervezése, módszereinek kidolgozása és terjesztése. Ugyanakkor öt dokumentációs intézményt is szerveztek, éspedig: a Műszaki, Mezőgazdasági, Gazdasági, Orvostudományi és Könyvtári Dokumentációs Központot. Hamarosan kitűnt azonban, hogy a dokumentációs intézmények kiépítésének olyan megszerzése, amely az azonos jellegű szakkönyvtáraktól függetlenül, külön-

Hálózat ill. könyvtár	év	Könyvtárak száma	Állomány millió db	Évi gyarapodás /db/	Helyben-olvasás /db/	Kölcsönzés és könyvtárosok /db/	Főfoglalkozású könyvtárosok száma /fő/
Országos Széchényi Könyvtár	1957	1	3 723 782	131 028	384 847	17 237	242
	1965	4	4 948 771	160 104	525 270	16 425	288
Akadémiai Hálózat	1957	36	1 432 005	55 756	159 985	55 620	103
	1965	46	1 826 905	100 001	209 324	126 990	162
Tudományegyetemi Hálózat	1957	193	4 415 929	180 751	768 884	360 139	264
	1965	243	5 972 280	302 160	1 503 277	532 421	350
Műszaki felsőoktatási hálózat	1957	152	1 345 836	64 262	163 081	120 299	104
	1965	155	1 126 365	78 757	256 056	275 127	155
Műszaki termelési hálózat	1957	1037	7 440 662	384 131	435 950	715 498	291
	1965	591	10 013 586	856 686	572 384	1 844 641	851
Mezőgazdasági hálózat	1957	141	842 307	50 458	115 024	171 234	126
	1965	156	1 181 478	94 633	144 050	327 861	238
Orvostudományi hálózat	1957	248	778 295	34 363	234 021	189 520	53
	1965	409	1 116 106	94 218	522 088	339 405	161

álló országos rendszerként jön létre, nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Külön-külön a könyvtárak is, a dokumentáció is kevésbé hatékony és költségesebb is, mintha azonos szervezeti keretek között, tervszerű együttműködéssel vállalnák és végzik a feladatokat. Ezért az 1956-os könyvtári törvény a szakkönyvtári hálózatokat úgy alakította ki, hogy azok a szakkönyvtárak mellett magukban foglalják a szakterület dokumentációs intézményeit is, rendszerint mint viszonylagosan önálló részleg, amely az intézmény elnevezésében is külön szerepel.

A könyvtári és tájékoztatási kultúra kettős kötöttségben valósul meg. Egyrészt viszonylag önálló tartomány a kultúra egészén belül, amelynek megvannak a maga sajátos szakmai adottságai és törvényszerűségei, másrészt pedig szervesen és szorosan kapcsolódik a létrehozó társadalomhoz, amelynek a támogatására keletkezik. E kettős kötöttség a fejlődés hatalmas energiaforrásává válhat, ha a funkciók szerinti fokozott decentralizációval a szakmai centralizáció párosul. A decentralizálás, vagyis a területhez kötés kezdeti formában adva volt, csak ki kellett terjeszteni és meg kellett szilárdítani. Ezt szolgálta például az az intézkedés is, amely a tudományos és szakkönyvtárak közül még azokat is az ellátott terület szervezésébe kapcsolta, amelyek korábban nem tartoztak oda, pl. az OMKDK a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alól az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottsághoz került. Az 1956. évi könyvtári törvény ezt az alapelveket a könyvtári rendszer egész felépítésében következetesen érvényesíti. A fenntartás annak a szervnek a kötelezősége és a felügyelet annak a szervnek a jogköre, amelyhez a könyvtár szervezettel tartozik. A főfelügyeletet az az országos főhatóság gyakorolja, amely az egész területet legfelsőbb szinten irányítja és ellenőrzi.

A szervezés másik iránya, a centralizálás megvalósítása, bonyolultabb feladatot jelentett, mert ezen a téren gyökeresen újat kellett létrehozni. Meg kellett oldani a könyvtárügy országos szakfelügyeletének megszervezését, a szükséges központi szervek és intézmények létrehozását, a könyvtári tájékoztatási gyakorlat központosítását stb. A szakfelügyelet gyakorlására a művelődésügyi miniszter kapott felhatalmazást, aki ezt a jogkört az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács közreműködésével gyakorolja. Szabályozták a feladatkörök és gyűjtőkörök elhatárolását, a külföldi csere, az elavult művek kivonása, a könyvtárközi kölcsönzés, a könyvtárosok képzése, a könyvtári statisztikai adatszolgáltatás stb. problémákat. A szakfelügyelet joga bármely könyvtári hálózat ill. intézmény munkáját szakértőkkel megvizsgáltatni, tapasztalatait, észrevételeit az intézmény főhatóságával egyetértésben érvényesíteni. A legfontosabb központi szervek és intézmények a következők:

- Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács /1953/,
- Könyvtártudományi és Módszertani Központ /1959/,
- Budapesti Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszéke /1949/,
- Magyar Tudományos Akadémia Könyvtörténeti, Bibliográfiai és Dokumentációs Munkabizottsága /1954/,

Magyar Könyvtárosok Egyesülete /1956/.

A könyvtártudomány területén a fontosabb periódikus publikációk:

Magyar Könyvszemle /1876-/,

Könyvtáros /1951-/,

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás /1954-/,

Könyvtári Figyelő /1955-/,

Magyar Nemzeti Bibliográfia-Bibliographia Hungarica /1946-/,

Magyar Folyóiratok Repertóriuma - Repertorium Bibliographicum Periodicorum Hungaricorum /1946-/,

Új könyvek /1964-/,

Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója /1960/,

Orvosi Könyvtáros /1961-/,

Mezőgazdasági Könyvtárosok Tájékoztatója /1962-/,

Műszaki Egyetemi Könyvtáros /1964-/,

Könyvtárépítés és Berendezés Füzetei,

Külföldi Könyvek Gyarapodási Jegyzéke.

Jelentős segítséget nyújt a könyvtárosoknak a

Kurrens Külföldi Folyóiratok a Magyar Könyvtárakban /1962-/, valamint az OSzK két központi katalógusa a könyvekről és külföldi folyóiratokról. Ezenkívül kidolgoztak 18 könyvtári szabványt is.

A fejlődés további irányára a könyvtárügy harmadik ötéves terve /1966-1970/ ad választ. A fejlesztési irányelvek általánosságban a következő alapvető könyvtárpolitikai célokat tűzik ki: tovább kell bővíteni a könyvtári kultúra társadalmi bázisát, részben az olvasótábor számszerű növelésével, részben a jobb kielégítés szakmai feltételeinek biztosításával. Csökkenteni kell a főváros és vidék könyvtári ellátottságában jelenleg még meglévő különbséget a regionális rendezés során. Fejleszteni kell a hálózatok /könyvtárak/ közötti együttműködést /kölcsonzés, bibliográfiai szolgáltatások stb./; jelentős feladat a könyvtártudományi szakkutatás elmélyítése, a szaktájékoztatási funkciók erősítése, a szakemberképzés továbbfejlesztése. A tudományos és szakkönyvtárügyre vonatkozó feladatok közül legfontosabbak: a hálózatok teljesebb kiépítése, ahol szükséges, új könyvtárak létrehozása. A nagy hálózatokon belül alközpontokat kell szervezni, hogy az irányítási feladatok megosztásával a könyvtárak egy-egy összetartozó csoportját fokozottabb gondozásban lehessen részesíteni. Folytatni kell az egyetemi tanszéki könyvtárak összevonását nagyobb egységekre az egyes tudományágak szerint. A szakkönyvtári minimumot át kell dolgozni, hogy az alapkövetelmények /elhelyezés, állomány stb./ normáinak emelésével fejlesztésük elősegíthető legyen. Az eddig még könyvtárilag nem eléggé gondozott ismeretanyagok irodalmának gyűjtésére megfelelő országos ill. tudományági szakkönyvtárakat kell kijelölni. Vidéken egyes nagyobb tájegy-

ségek központjában működő egyetemi könyvtárakat /Debrecen, Szeged/ és a miskolci közművelődési könyvtárat központi regionális tudományos könyvtárakká kell fejleszteni. Később további regionális központokat kell szervezni /Pécs, Győr/.

A tanácsai közművelődési könyvtári hálózatok területén első helyre a városi és járási könyvtárak fokozottabb fejlesztése, s ezek keretében a fiókkönyvtárak és gyermekkönyvtárak sűrítése került. A falusi lakosság számára önálló községi könyvtárak gyorsabb fejlesztése és körzeti könyvtárak szaporítása a cél.

A szakszervezeti könyvtárakat még inkább hozzáférhetővé teszik a terület lakossága számára is.

Az elvi célkitűzéseket természetesen megfelelő gazdasági tervek támasztják alá. A harmadik ötéves tervben megvalósításra kerülő nagyobb jelentőségű könyvtári építkezések közül a következőket lehet kiemelni: A Nemzeti Könyvtár épülete a Budavári Palotában, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának új székháza, a Miskolci Műszaki Egyetem Könyvtárának új épülete, valamint 6 megyei és 9 járási könyvtár új épülete.

A tartalmi jellegű célkitűzések és feladatok közül legfontosabbak: a politikai nevelés, az ipar és a mezőgazdaság támogatása, az ismeretterjesztő és a szakirodalom jobb népszerűsítése. Mindezt az állomány erőteljes gyarapításával és összetételének javításával kell elérni.

Mindezekből látható, hogy a fejlesztési irányelvek szorosan kapcsolódnak a magyar szocialista könyvtári kultúra két évtizedes fejlődéséhez. Az előirányzat abból nőtt ki és azt építi tovább. Megalapozottnak tekinthető, hogy az irányelvekben körvonalazott szervezeti, tartalmi és módszertani célkitűzések és feladatok következetes végrehajtása során a fejlődés újabb sikeres szakasza valószínűsíthető.

S^S

Review of the article

Обзор статьи

Übersicht des Artikels

KOVÁCS, Máté: Das sozialistische Bibliothekssystem in Ungarn. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 81. k. 4. sz. 1967. p. 194-215.